

USTANAK NARODA JUGOSLAVIJE. STVARANJE SLOBODNIH TERITORIJA. OSNOVNE USTANOVE REVOLUCIJE — PARTIZANSKI ODREDI I I NARODNOOSLOBODILACKI ODBORI

TITO (VALTER) — DJEDU (IZVRŠNI KOMITET
KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE)

Prva polovina jula 1941.

Dvadeset drugog juna CK KPJ izdao proglas sa pozivom na masovne borbe i sabotaze protiv okupatora. U nekim organizacijama opazila se nepokretnost i CK je dao nalog da se pod kaznom smrti izvršavaju hitno zadaće.

II

U Srbiji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini CK (KPJ) je organizovao brojne partizanske odrede i uputio većinu članova CK i drugih foruma da rukovode tim odredima. Partizanska borba i sabotaza u tim oblastima uzima sve oštrije oblike. Beograd je posjednut krupnim vojnim silama Njemačke .. -¹

J. B. Tito, *Sabrana djela*, 7, Beograd, 1979, 50.

¹ U pripremama za borbu porastao je broj članova KPJ i SKOJ-a. Od 8.000 članova KPJ aprila 1941, jula 1941. njihov broj je narastao na preko 12.000. Od 30.000 članova SKOJ-a ovaj broj je porastao na oko 50.000. Iako ove brojke možda nisu impresivne, ne treba zanemarivati činjenicu da je reč o članstvu i organizacijama koje su bile prekaljene u ilegalnom radu, imale snažnu i disciplinovanu organizaciju — koja se uprkos okupatorskim podelama rasprostirala na celu Jugoslaviju, sa razvijenim sistemom tehnika, veza i „javki“. KPJ je bila jedina opštejugoslovenska partija na poprištu, čvrsto organizovana na principu demokratskog centralizma. Njen uticaj je uveliko prevazilazio broj članstva. Dvadeset sedmog juna 1941. obrazovan je Glavni štab NOPOJ-a na čijem se čelu nalazio generalni sekretar KPJ J. B. Tito. Partija je sve više pažnje obraćala na vojnu stranu događaja, a istovremeno su tekle pripreme i sprovodila se vojna institucionalizacija organizacije. Rukovodstvo Partije preneto je u prvoj polovini maja 1941. u Beograd, koji postaje centar priprema za predstojeću borbu. KPJ je bila svesna da u narodu Srbije i Crne Gore žive snažna slobodarska osećanja i da se okupacija tradicionalno ne prihvata; da je slovenački narod nacionalno ugrožen; da su u Dalmaciji ispoljena snažna antiitalijanska raspoloženja i da nisu održive iluzije da je NDH država hrvatskog naroda; zbog ustaškog divljanja spontane manifestacije otpora izbijale su u Hercegovini početkom juna 1941, u Bosanskoj krajini, kod Sanskog Mosta, maja 1941; da su nemački komandanti u Srbiji morali od prvog dana okupacije pretiti streljanjima za povredu nemačkih interesa. KPJ je uputila deo kadrova da rukovode odredima. Napuštanje gradova vezano je i za izbegavanje hapšenja u času kada SSSR uđe u rat. Delegati CK KPJ sa izvanrednim ovlašćenjima upućeni su u Srbiju (Sreten Žujović), u Crnu Goru (Milovan Đilas), u Bosnu i Hercegovinu (S. Vukmanović). CK KPJ je inspirisao akcije protiv okupatora od izdavanja proglasa povodom napada na SSSR, ali je u CK KP Hrvatske došlo do oklevanja. Hrvatsko rukovodstvo nije štampalo proglas koji je centralno rukovodstvo izdalo 23. juna 1941. Opuno-moćenik Kominterne J. Kopinić je okrivljavao celu KP, s čime se nije složio CK KPJ već 6. jula 1941. CK KPJ je 17. jula 1941. osudio CK KP Hrvatske u celini, ali je posle mesec dana povukao prvobitnu ocenu. Hrvatski komunisti su u

10. avgusta 1941.

U Srbiji partizanske borbe traju već duže vremena, ali osnovna njihova slabost jeste što nisu otišle dovoljno u širinu, što se premalo radilo na pretvaranju tih partizanskih odreda u narodni ustanak. Zbog toga sada pokušavaju okupatori i njihovi agenti da prikažu tu narodnooslobodilačku borbu kao čisto komunističku stvar, iako u partizanskim borbama učestvuju ne samo radnici i inteligencija već velikim dijelom i seljaci, bez razlike na politička uvjerenja.

U akcijama sabotaze i diverzije postigli su srpski partizani već mnogo krupnih uspjeha. . .

U svim sukobima sa okupatorima i žandarmima partizanski gubici bih su do sada neznatni. Okupatori se zbog toga osvećuju na ostalim stanovnicima, koje strijeljaju u masama, uključivši i žene i djecu. To masakriranje stanovništva Srbije treba da bude podstrek da se naši partizanski odredi osvećuju uništavanjem njemačkih bandita i njihovih agenata u Srbiji gdje god ih stignu. To treba da bude podstrek za opštenarodni ustanak srpskog naroda protiv omraženih fašističkih okupatora.

U Hercegovini partizanske borbe već mjesecima bjesne. Partizanski odredi u Hercegovini broje 17.000 ljudi. U posljednje vrijeme pobjeglo je u šume još nekoliko hiljada srpskog stanovništva pred terorom Paveličevih ustaša. Bandit Pavelić je poslao protiv ovih odreda čitavu vojsku i avijaciju. . .

Usljed strahovitog terora nad srpskim stanovništvom, u Bosni se počeo naglo razvijati narodni ustanak. Seljaci odlaze na hiljade u šume i stavljaju se pod komandu naših partizanskih štabova. . .

U Hrvatskoj — u Lici, na Kordunu i dr(ugdje) vode se jake partizanske borbe. Željeznička pruga za Split ne radi već više od mjesec dana, jer je na više mjesta uništena. Isto tako je na više mjesta uništena pruga Zagreb — Brod (Slavonski). U Lici je zaustavljen od partizana jedan voz sa namirnicama upućen u Italiju, i namirnice su podijeljene stanovništvu. Hrvatska vojska (domobrani) koja se nalazila u blizini nije htjela intervenisati, a jedan njen dio je čak prišao partizanima.

Osnovna slabost narodnooslobodilačke borbe u Hrvatskoj jeste u sljedećem: naprednim narodnim borcima u Hrvatskoj još nije uspjelo livući u tu borbu hrvatsko stanovništvo sela i grada koje mrzi omraželog agenta Pavelića i njegove gospodare. Jaz između hrvatskog i srpskog stanovništva, koji je bandit Pavelić sa svojom ustaškom hordom stvorio svojim zločinima nad srpskim stanovništvom, još uvijek postoji. Taj jaz može i mora biti savladan samo na taj način što će u toj oslobodilačkoj borbi učestvovati i hrvatski seljaci i inteligencija. Pripalite HSS-e moraju biti uvučene u tu borbu protiv okupatora i njihovog agenta Pavelića radi oslobođenja hrvatskog naroda od tiranije zulumčara, kao i radi oslobođenja Dalmacije i ostalih krajeva ispod talijanskog jarma. Pitanje zajedničkog Narodnooslobodilačkog fronta svih demokratskih i rodoljubivih elemenata u Hrvatskoj, bez obzira na poli-

Titovim pismima i porukama upozoravani da zaostaju u akcijama za Srbima i Crnogorcima. Od hrvatskih komunista se tražilo da pretvore Hrvatsku u borbeno poprište, nezavisno od svih teškoća vezanih za vladavinu ustaša i Mačkov iticaj. Železnice nisu smele neometano da voze prema SSSR-u.

tičku i vjersku pripadnost jeste najvažniji zadatak koji danas stoji pred naprednim borcima Hrvatske.

U Sloveniji takođe već operišu snažni partizanski odredi u raznim krajevima, koji se stvaraju na bazi sporazuma sa raznim slovenačkim političkim partijama i grupacijama. Došlo je već do nekoliko oružanih sukoba sa Talijanima i Nijemcima, željeznička linija kod Zidanog Mosta je prekinuta miniranjem pećine. Isto tako je prekinuta i željeznička linija prema Jesenkama. Iako su te akcije i partizanske borbe u Sloveniji tek u početnoj fazi, one su počele dobro i pokazuju odlučnost slovenačkog naroda da se bori za svoje oslobođenje.

Partizanski odredi u Vojvodini takođe su zabilježili već vidne uspjehe: iako je teren ovdje vrlo nepovoljan, diverzantske partizanske akcije neprekidno se vrše. Partizani su uništili jedan voz sa ratnim materijalom, onesposobili 10 lokomotiva i oko 100 vagona, zapalili velike količine žita određenog za Nijemce, i to 30 vagona samo kod Velike Kikinde. Razumije se da je baš to paljenje žita najvažniji zadatak vojvođanskih partizana jer Nijemci dobijaju iz Vojvodine najviše hrane za vođenje rata protiv SSSR-a i produženje svoje zločinačke vladavine.

U Crnoj Gori je 13. jula buknuo opšti narodni ustanak. Zarobljeni SU gotovo svi talijanski garnizoni, osim na Cetinju i u Podgorici. Svega je zarobljeno preko 4000 Talijana sa potpunom spremom i mnogo ih je ubijeno.

Radi gušenja ustanka u Crnoj Gori Talijani su poslali nova pojačanja od svojih i albanskih trupa. ..

Ugledajmo se na besprimjernu hrabrost Crvene armije i sovjetskog naroda, koji zadaju strašne udarce fašističkim zlotvorima, koji žrtvuju sve svoje dobro i svoje živote ne samo za svoju slobodu već i za slobodu svih Slovena, za spas čitavog progresivnog čovječanstva od fašističkog mračnjaštva.

U boj, Sloveni na Balkanu, za spas svoje postojbine i svoje slobode! U boj narodi Jugoslavije protiv ogavnih fašističkih okupatora!² J. B. Tito, *Sabrana djela*, 7, 74—77. *Bilten Glavnog štaba Narodno-oslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije* (u daljem tekstu: NOPOJ), 10. avgust 1941.

² Odluka o pokretanju oružane borbe doneta je 4. jula 1941. u Beogradu na sednici Politbira CK KPJ kojoj su prisustvovali: Josip Broz Tito, Aleksandar Ranković, Milovan Đilas, Ivan Milutinović, Svetozar Vukmanović, Sreten Žujović i Ivo Lola Ribar. Kao osnovna forma buduće borbe prihvaćen je partizanski rat. Pucnji Žikice Jovanovića Španca na žandarmerijsku patrolu u Beloj Crkvi 7. jula 1941. značili su početak ustanka srpskog naroda. Ustanak naroda Crne Gore imao je opštenarodni karakter. Oko 30.000 ustanika uspjelo je da oslobodi gotovo celu Crnu Goru sem glavnih gradova i da nanese italijanskom okupatoru teške udarce na Košcelima, Brajčićima i Sozini. Crnogorski narod je plebiscitarno odbacio okupaciju, iako je ona s obzirom na demagogiju okupatora, bila najblaža u Jugoslaviji. Oružana borba slovenačkog naroda nije dobila masovan karakter, ali je počinjala u uslovima izdelfjene Slovenije, na samim granicama Trećeg Rajha i Italije, u zemlji izukrštanom saobraćajnom mrežom i relativno dobrim putevima. Slovenački narod nije imao u prošlosti tradiciju ratovanja. Osvobodilna fronta je bila jedinstvena organizacija u Evropi po svom karakteru, širini i efikasnosti. Imala je terenske odbore po ulicama, kvartovima, ustanovama i selima. Ustanak u Hrvatskoj započeo je u uslovima ustaških pogroma nad Srbima, koji su ugrožavali opstanak celog jednog naroda. Politički rad hrvatskih komunista bio je usmeren na razvijanje bratstva i jedinstva Srba i Hrvata. Stanovništvo Dalmacije je od prvog dana davalo otpor italijanskoj okupaciji organizovanjem bojkota, štrajkova i demonstracija. Progonjeno srpsko stanovništvo Like, Banije, Korduna i Gorskog kotara je u sarnoodbrani organizovalo gerilske odrede. Ustanak u Lici je imao eruptivno obeležje za razliku od ustanka

TITO O ZADACIMA NARODNOOSLOBODILAČKIH PARTIZANSKIH ODREDA

10. avgusta 1941.

1. Narodnooslobodilački partizanski odredi u svim oblastima Jugoslavije — Srbiji, Hrvatskoj, Sloveniji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, Makedoniji, Vojvodini, Sandžaku i Dalmaciji — imaju glavni svoj cilj: oslobođenje naroda Jugoslavije od okupatora i borbu protiv donaćih okupatorskih agenata, koji pomažu ugnjetavanje i terorisanje naših naroda . . .

3. Partizanski odredi zovu se narodnooslobodilačkim i zbog toga što to nisu borbene formacije bilo koje političke partije ili grupe — u ionkretnom slučaju ni Komunističke partije, bez obzira na to što se komunisti bore u prvim redovima — već su to borbeni odredi naroda Jugoslavije u kojima treba da se bore. svi rodoljubi sposobni za oružanu borbu protiv okupatora, bez obzira na političko uvjerenje.

na Kordunu, Baniji i Gorskom kotaru. HSS je svojim uticajem ometala razvoj narodnooslobodilačke borbe, naročito na selu. Kao i u Hrvatskoj, ustanak u Srbiji i Hercegovini je počeo u znaku otpora ustaškom divljanju protiv Srba, koji su nalazili spas u zbegovima i samoodbrani. U svesti srpske ustaničke mase iverle su razvijene ustaničke tradicije iz prošlosti. Početkom juna 1941. ugroženog srpsko stanovništvo istočne Hercegovine ustalo je u odbranu svog ugroženog života. Ustanak je započeo napadom gerilskih odreda na Drvar 27. jula 1941. godine, koji se razlio na okolna područja. Drvar je postao uzor oslobodilačke borbe narodima Bosne i Hercegovine, Like i Kordunna.

Na tlu Srbije u leto i jesen 1941. primenjavana je koncepcija KPJ o razbijanju partizanske borbe. Nemačka komanda se suočila 1941. s dobro organizovanim partizanskim akcijama širokih zamisli i masovne osnove. Hitler je u naredbi od 16. septembra 1941. bezuslovno zahtevao da se ustanak uguši. Nemačkim dosadnim snagama stigla je krajem septembra 1941. u pomoć 342. pešadijska divizija iz Francuske. Narodnooslobodilački pokret u Srbiji sukobiće se u jesen 1941. s rivalskim četničkim pokretom Draže Mihailovića, pukovnika stare Jugoslovenske vojske, koji je u zapadnoj Srbiji, na Ravnoj gori, počeo izgrađivati svoju organizaciju. Njegova strategija je polazila od politike iščekivanja do rasplesa na velikim frontovima da bi se sačuvala „biološka supstancija“ srpskog naroda. Nemci su strahovali od ujedinjavanja svih antifašističkih snaga protiv okupatorskog režima. Pored pasivizma Mihailovićevo pokreta, četnici su predtavljali snagu oštre antikomunističke orijentacije. Oni su u komunistima gledali lajveće neprijatelje. Zalagali su se za društveni status quo, za obnovu monarhije i nacionalistički revanš Hrvatima i Muslimanima u celini.

Postaje istoriografski sporno: da li su se četnici rukovodili nacionalno-političkim razlozima u svojoj strategiji pasivnosti, iščekivanja, ili ideološko-političkim razlozima određenim strahom za svoju poziciju (status oficira, položaj monarhije, obnovu građanskog poretka, mržnjom prema komunistima kao uzurpatorima, „tuđinskim slugama“, itd.). Priređivači ove zbirke zastupaju ovo drugo gledište. Oni ne poriču da je deo pripadnika četničkog pokreta bio rodoljubivo aspoložen, pa samim tim i antiokupatorski, a innaju u vidu i objektivnu situaciju u jesen 1941. godine, ali je za njihovu analzu bitno da je za Mihailovićeve detizam, koji ga vodi kolaboraciji, bitan ideološko-politički motiv. Ideološke orientacije nastaju na vrhu pokreta. Svakako, one su jasne od prvog dana, bez obzira na to kako se na četničkoj strani „pokrivale“ i „maskirale“, što ne znači la i egzistencijalni motivi nisu ideološki objašnjavani.

U Banatu je formirano više odreda, pretežno komunisti i članova SKOJ-a; male jedinice od preko 20 boraca ubrzo su bile pokošene od nemačkih vojnopolitičkih snaga. Komunisti u Vojvodini su očekivali brzi kraj rata i dolazak Crvene armije. Većina Mađara u Bačkoj prihvatila je okupaciju kao oslobođenje i čin ponovnog povratka matiči zemlji.

Na Kosovu i Metohiji nije bilo mogućnosti za razvoj narodnooslobodilačke borbe, jer je albanska većina držala pod prinudom slovensku manjinu. Kosovska cotlina nije bila povoljna za vojne akcije ni u drukčijim okolnostima, budući >pkoljena planinama. Partijska organizacija je gotovo u celini bila srpsko-crno-orška.

4. U toj opštoj borbi sa neprijateljem naših naroda partizanski odredi imaju mnogobrojne zadatke. Oni moraju rušiti sve objekte koji služe fašističkim osvajačima: železnice, mostove, fabrike, radionice, skladišta municije i oružja; oni moraju svim silama onemogućiti okupatore da oduzimaju seljacima žito, stoku i ostale namirnice (koje) treba siom oduzeti okupatorima i razdijeliti narodu, a potrebnu količinu zadržati za ishranu odreda. Partizanski odredi moraju onemogućiti ubiranje poreskih i drugih dažbina, jer u današnjem momentu sve to služi samo okupatorima za vođenje osvajačkih ratova i dalje ugnjetavanje naših naroda.

5. Partizanski odredi moraju sa oružjem u ruci braniti naselja, gradove i sela od fašističkih zuluma, oni moraju štiti imovinu naroda od okupatorske pljačke.

6. Partizanski odredi moraju na svakom koraku uništavati fašističke odrede, naročito oficire i gestapovce, crne košulje itd. Isto tako treba nemilosrdno uništavati njihove domaće agente, razne narodne izdajice i provokatore, koji u masama predaju u ruke fašističkih krvnika najbolje sinove naroda i koji služe kao vjerni psi okupatorima i teroristu naš narod.

7. Partizanski odredi moraju neumorno razvijati otpor naroda dižući narodne ustanke i stavljajući se na čelo tih ustanaka kao borbena jezgro. Dosadašnje iskustvo partizanske borbe pokazalo je da se zanemarivalo pitanje opšteg narodnog ustanka, jer u protivnom mogu biti partizani izolovani od masa koje su spremne da se bore za svoju pravednu stvar.

8. Politička linija partizanskih odreda mora biti — Narodnooslobodilački antifašistički front svih naroda Jugoslavije, bez razlike na politička i vjerska ubjeđenja...

13. Svi partizanski odredi sa svojim štabovima, iz Hrvatske, Srbije, Slovenije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Vojvodine, Dalmacije, Makedonije i Sandžaka, spadaju pod vrhovno rukovodstvo Glavnog štaba Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije.³

Bilten Glavnog štaba NOPOJ, 10. avgust 1941, br. 1.

Makedonska partijska organizacija je bila razorena unutrašnjim sukobima zbog aktivnosti Metodija Satorova. Novi Pokrajinski komitet sa Lazarom Koliševskim na čelu, izabran polovinom septembra 1941, ubrzao je pripreme za pokretanje vojnih akcija. Napad Prilepskog partizanskog odreda 11. oktobra 1941. na Prilep simbolisao je početak borbe makedonskog naroda protiv bugarskog okupatora.

Nasuprot masovnim i eruptivnim ustancima u Crnoj Gori, Bosanskoj krajini i Lici, ustanak u ostalim krajevima zemlje postepeno se razvijao. Zakon neravnornosti poznat je u istoriji svake revolucije i ustanka. U Crnoj Gori i Srbiji okupatori su protiv ustanika morali da angažuju ogromne vojne snage; šest divizija iz Albanije posele su Crnu Goru, a u Srbiju su dovedene dve operativne divizije iz Francuske i sa Istočnog fronta, kao i jedan puk iz Grčke.

Istovremeno sa ovim masovnim borbama u celoj Jugoslaviji tekle su borbene aktivnosti u okviru klasičnih formi pokreta otpora (atentati, diverzije, sabotaže, pomaganje narodnooslobodilačkog pokreta, oslobađanje zatvorenika, prikupljanje pomoći, sanitetskog materijala i municije, „otpor ćutanjem“, bojkotom škola, itd.).

³ KPJ je naročitu pažnju obraćala na to da uvuče što više seljaka u narodnooslobodilačku borbu, jer se partizanski rat nije mogao voditi bez uporišta na selu. „Barikadna taktika“ nije bila prihvatljiva u uslovima snažne okupatorsko-kvsišinske snage u gradovima, iako koncepcija o barikadnim borbama kao obliku osvajanja vlasti u gradovima nije bila iščezla iz shvatanja kadrova KPJ. Do kog stepena je usvajanje ovakve taktike bilo avanturističko u okupacionim uslovima najbolje pokazuje odnos broja okupatorskih vojnika u poređenju sa brojem sta-

10. avgusta 1941.

U vezi sa narodnim ustancima, koji sve više narastaju i bježanjem seljaka u šume u Bosni i Hercegovini, u Lici i na Kordunu, u Srbiji i nekim drugim mjestima Jugoslavije, predlažemo štabovima tih oblasti da odmah organizuju pobunjene mase i učvrste naše jedinice, i da izrade konkretne planove borbe i drugih akcija. . .⁴

Bilten Glavnog Štaba NOPOJ, 10. avgust 1941, br. 1.

IZ TITOVOG ČLANKA „ZAŠTO SE NARODNI PARTIZANI BORE“

Avgusta 1941.

. . . Stvarajući oružani otpor okupatorima, Komunistička partija Jugoslavije pozvala je u borbu sve one koji vole svoj narod i svoju slobodu; pozvala je sve one koji neće tuđinsko ropstvo, pozvala je sve rodoljube bez obzira na politička i vjerska ubjeđenja. A da li se narod odazvao na taj poziv? Da, narod se odazvao, bez obzira na razne narodne izdajice, koje narod odvrtaču od te borbe, koje ne mare ni za šta drugo osim za svoj stomak, za svoj džep, za svoje bogaćenje, jer i ova narodna tragedija treba njima da donese profit. Odazvali su se na taj poziv zvjerski zlostavljeni seljaci Like, Korduna, Bosne i Hercegovine, Srbije, Crne Gore i Vojvodine. Odazvali su se svjesni radnici i rodoljubiva inteligencija Srbije, Crne Gore, Hrvatske, Slovenije, Bosne i Hercegovine itd. Dižu se narodi Jugoslavije u boj protiv fašističkih zvjeri-okupatora jer sada je kucnuo čas. Sada je kucnuo čas kada herojska Crvena armija i sav sovjetski narod zadaju udarac za udarcem fašistič-

novništva u gradovima: u Beogradu jedan okupatorski vojnik na deset stanovnika, u Ljubljani jedan okupatorski na tri stanovnika, a u Cetinju jedan italijanski vojnik na jednog žitelja grada, kao što otkrivaju najnovija istraživanja saopštena na skupu o revolucionarnom radničkom pokretu i KPJ u cetinjskom srezu i na Cetinju 1919—1945, novembra 1984. Mada je odrede organizovala KPJ, oni su tretirani kao vanpartijske organizacije. Rukovodeća jezgra su bila sastavljena od komunisti i članova SKOJ-a. Pripadnici odreda su bili poznati pod nazivom „partizan“ a u nekim krajevima zemlje kao „gerilac“. Ustanova političkih komesara bila je poznata i u prethodnim revolucijama: francuskoj, oktobarskoj, kineskoj i u španskom građanskom ratu. Politbiro CK KPJ se u leto 1941. opredelio za komesare kao sprovodnike političke linije Partije. Formulisanjem njihove uloge i zadataka stvarane su pretpostavke za veće operacije i snažnije formacije. Bez obzira na centralizovano odlučivanje u KPJ, partizanski odredi su imali najšire mogućnosti za ispoljavanje inicijative, o pravcima kretanja i objektima napada, za politički rad u svojoj sredini.

⁴ Komunisti su preuzimali rukovodstvo nad pobunjenom srpskom ustaničkom masom koja se našla u zbegovima ili se spontano suprotstavila ustašama i njihovim zverstvima. U hercegovačkim zbegovima komunisti su reorganizovali prvobitne ustaničke jedinice. Članovi KPJ su tumačili politiku bratstva, objašnjavajući pobunjenju masi smisao ustanka, neophodnost njegovog nastavljanja i usmeravanja oštrije protiv okupatora i njegovih saradnika, umesto politike nacionalnog revanša protiv pripadnika hrvatskog naroda i Muslimana. Partijska rukovodstva slala su hrvatske komuniste i Muslimane u srpske krajeve da budu tumači narodnooslobodilačke borbe u toku i nacionalne politike KPJ. Savladujući elemente spontanosti, koji se javljaju u svim autentičnim bunama i revolucijama, komunisti su odbacivali politiku nacionalne odmazde kao politiku koju inspirišu okupatori u težnji da otpor naroda pretvore u bratoubilački rat. Nemačka politika je posle prvobitnih podsticaja nacionalnih obračuna i istrebljenja počela da skreće u pravcu pacifikacije, jer je ustanak remetio red u pozadini, eksploataciju dobara i protok saobraćaja.

kim pljačkaškim hordama. Mi, Južni Sloveni, moramo u toj svetoj oslobodilačkoj borbi Slovena doprinijeti svoj dio. A ko će nama donijeti slobodu ako se mi sami nećemo boriti? Zar nije podlost i sramota govoriti narodu da sada nije vrijeme za borbu? Zar ne znači to isto što i kazati: neka ginu za nas braća Rusi, a mi ćemo onda na gotovo? Takvo gledište je podlo i sramotno, nedostojno našeg naroda. Historija nikad ne bi ovo oprostila našem narodu. To bi bila izdaja najgore vrste. . .⁵

Bilten Glavnog Štaba NOPOJ, 19. avgust 1941, br. 2.

OBRAZOVANJE NARODNOG ODBORA OSLOBOĐENJA U BERANAMA

21. jula 1941.

I. Na oslobođenoj teritoriji ovog kraja sa današnjim danom prestaju svi organi vlasti civilne, sudske i vojne, kako bivši jugoslovenski tako i okupatorski, a cjelokupnu civilnu, sudsku i vojnu vlast preuzima narod.

II. Formi(ra) se narodni odbor oslobođenja koji će imati cjelokupnu vlast u ovome kraju, a sačinjavaće ga predsjednik, sekretar i 19 članova. U opštinama da se izaberu opštinski odbori i u selima seoski.

III. Narodni odbor oslobođenja preuće cjelokupnu državnu imovinu i finansi(j)ska sredstva svih nadležtava i banaka i sve upotrijebiti za potrebe borbe za narodno oslobođenje.

IV. Garantuje se obezbjeđenje lične sigurnosti i imovina svim građanima ovog kraja, a koji su obavezni da se odazivaju svim zahtjevima i odlukama odbora.

V Na oslobođenoj teritoriji istaće se kao zastava Jugoslovenska trobojka.⁶

Istorijski arhiv SR Crne Gore, Titograd, br. 7743 — VIII 1—5 (41), Zapisnik skupštine delegata za izbor Narodnog odbora oslobođenja održane 21. jula 1941.

UPUTSTVO PRIVREMENE VRHOVNE KOMANDE NACIONALNOOSLOBODILACKIH TRUPA ZA CRNU GORU, BOKU I SANDŽAK

22. jula 1941.

.. **Obrazovanje privremenih opštinskih i sreskih vlasti — izvršiće se na osnovu sljedećih pravila i principa:**

⁵ Naglašavanje slovenske komponente je izraz buđenja duboko zapretenih slovenskih osećanja u narodu, naročito ljubavi prema Rusiji, na koju se u prošlosti gledalo kao na zaštitnicu, koja su odranije korišćena u komunističkoj propagandi, i, na drugoj strani, delatnosti Sveslovenskog komiteta s generalom Aleksandrom Gondurovom na čelu, osnovanog u leto 1941. u Moskvi. Komitet je **pozivao slovenske narode u borbu protiv fašizma, kao neprijatelja slovenstva.** Slovenstvo je u toj propagandi odvajano od nekadašnjeg reakcionarnog slavjanofilstva. Slovenska propaganda i njeno usmeravanje u antifašističkom i oslobodilačkom pravcu imalo je od prvog dana instrumentalni karakter i značaj za sovjetsku politiku i politiku KI.

⁶ Na oslobođenoj teritoriji niču organi narodne vlasti — narodnooslobodilački odbori. Stvaranje ovih organa vlasti svedoči da KPJ nije prihvatila direktivu Kominterne o dve etape — narodnooslobodilačkoj i socijalno-revolucionarnoj, i, na drugoj strani, da je sa ustankom započet diskontinuitet sa starim poretkom. Najpre je stvoren Sreski odbor za srez kolašinski, 19. jula 1941. Dva dana kasnije je na skupštini 217 delegata svih zanimanja izabran Narodni odbor oslobođenja u Beranama.

a) dosadašnja administrativna podjela na opštine i srezove ostaje i dalje u važnosti;

b) pravo birati i biti biran imaju svi građani koji su napunili osamnaest godina, muškarci i žene, bez obzira na vjeroispovijest, nacionalnost i rasu. Pravo glasa imaju, razumije se, i vojnici. Nemaju pravo glasa lica koja su se bila stavila u službu neprijatelja:

v) građani po gradovima i selima, a vojnici u svojim jedinicama, biraju svoje delegate, i to tako da svakih sto stanovnika bira jednog delegata, a svakih dvadeset pet (vojnika) takođe jednog delegata. Svaka započeta stotina preko punih stotina daje pravo na jednog delegata, a isto tako svaki broj vojnika preko punih 25 bira još jednog delegata (na primjer, 560 stanovnika biraju 6 delegata, a 80 vojnika 4 delegata). Vojnici biraju svoje delegate za svoje opštine po mjestu svoga stanovanja. Izabrani delegati odmah se sastaju u sjednicu i biraju:

a) opštinsku upravu, koja ne mora biti izabrana od samih delegata, a imaće onoliko članova koliko to potreba zahtijeva;

b) delegate za izbor sreskih vlasti, i to tako da na svih deset opštinskih delegata dolazi jedan sreski. . . Svi sreski delegati na zajedničkoj sjednici biraju sresku upravu, koja ne mora biti iz redova samih delegata, a imaće onoliko članova koliko potreba zahtijeva;

v) skup opštinskih delegata je vrhovna vlast u opštini. On imenuje starješine pojedinih sela, zaseoka i naselja, a može u svako doba zamijeniti i opštinsku upravu ako ona radi protiv interesa naroda;

g) skup sreskih delegata je vrhovna vlast u srezu. On može smijeniti sresku upravu kad god uvidi da ova ne radi u interesu naroda; sastaje se po potrebi, ali najmanje jedanput u petnaest dana.

. . . Dužnosti svih pomenutih vlasti jesu da organizuju red i poredak na svojoj teritoriji; da po zahtjevima narodne vojne vlasti obezbijede ishranu trupa; da mobilišu radnu snagu od žena, djece, omladine, izbjeglica, neboraca i ratnih zarobljenika radi uspostavljanja privrednog života, svršavanja poljskih poslova, organizovanja saobraćaja i drugih službi; da po potrebi organizuju narodnu miliciju radi borbe protiv kriminalnih elemenata, špijuna i neprijateljskih agenata; da preduzimaju uopšte sve što će pomoći privrednoj i nacionalnoj obnovi zemlje. . . ?

Zbornik NOR, III, 4, 9—10.

UPUTSTVA KOMANDE POSAVSKOG NARODNOOSLOBODILAČKOG ODREDA ZA OBRAZOVANJE NARODNOOSLOBODILACKIH ODBORA

Polovina avgusta 1941.

1. U svim selima koja kontrolišemo treba odmah obrazovati odbore narodnooslobodilačkog fronta. Treba ih obrazovati (organizovati) i u onim selima koja još nisu došla pod našu potpunu kontrolu; gde

¹ Privremenu Vrhovnu komandu nacionaloslobodilačkih trupa za Crnu Goru, Boku i Sandžak sačinjavali su rukovodeći komunisti: Milovan Đilas, delegat CK KPJ i Glavnog štaba NOPOJ u Crnoj Gori, Božo Ljumović, sekretar PK KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak i član ovog rukovodstva Blažo Jovanović, te oficiri Jugoslovenske vojske Arso Jovanović, major, i Bajo Stanišić, pukovnik. Bajo Stanišić će u zimu 1942. preći na stranu četnika i postati jedan od najutičajnijih četničkih komandanata i kolaboracionista u Crnoj Gori.

god se može treba održati miting; treba da se postavi i reši pitanje obrazovanja pomenutih odbora.

2. Prema veličini sela u odboru će biti odgovarajući broj članova. Merilo za određivanje ljudi koji će biti članovi odbora treba da bude široko tako da odgovara narodnooslobodilačkom karakteru borbe koju vode partizanski odredi. Odbor nije organ nikakve partijske organizacije ili grupe. Njegovi članovi se biraju među poštenim rodoljubima bez obzira na bliže političko opredeljenje.

3. Opšti zadatak odbora jeste da budu administrativni posrednici između četa i sela.

4. Zadaci odbora su sledeći:

- I. Organizovanje ishrane, što znači da prilikom dolaska čete odnosno voda u selo neće više komanda određivati od koga će se tražiti hrana, nego će se obratiti odboru, a ovaj će to pitanje rešiti. To je prostije i celishodnije, a selo će se oseliti u celini.
- II. Obrazovanje fonda narodnog oslobođenja (prikupljanje novca za pomoć narodnoj borbi).
- III. Nabavka odela i obuće.
- IV. Prikupljanje preostalog oružja, sastavljanje spiskova o tome gde i kod koga se ono nalazi.
- V. Nabavka potrebnih jahaćih i teglećih konja.
- VI. Pripremanje skladišta za oružje, municiju i spremu četa (poverljivo).
- VII. Sastavljanje spiskova za borbu sposobnog stanovništva.
- VIII. Kontrola obližnjih drumova i puteva, sprečavanje trgovine sa gradovima.
- IX. Likvidiranje malih neprijateljskih odeljenja i otvorenih petokolonaša.
- X. Organizovanje obaveštajne službe i slanje odgovarajućih poverljivih izveštaja preko svojih kurira.
- XI. Rasturanje literature dobijene od čete.
- XII. Rešavanje sitnih sporova među seljacima.
- XIII. Briga o sirotinji sela, o porodicama partizana i uhapšenih.
- XIV. Eventualno pranje veša partizana . . .⁸

Zbornik NOR, VII JNA, Beograd, 1957, tom I, knj. 1, 68—69.

REZOLUCIJA DELEGATA NARODNOOSLOBODILACKIH GERILSKIH ODREDA ZA ZAPADNU BOSNU I LIKU

31. avgusta 1941.

. . . Kako se je oslobodilački pokret srpskog naroda u ovim krajevima Bosne i Like sve jače širio, trebalo je povezati sve odrede i učvrstiti jedinstvo. Trebalo je pozvati predstavnike sa svih naših frontova, koji se danas pružaju daleko, sve tamo od Velebita, Dinare i Plitvičkih Jezera pa sve do Livna.

!

. . . Zbog svih ovih važnih pitanja, koja je trebalo riješiti, sazvana je konferencija delegata Narodno oslobodilačkih gerilskih odreda Bosne i Like.

⁸ Uputstvo potiče iz druge polovine avgusta 1941.

Na konferenciju je došlo 30 delegata iz štabova, potštabova i gerilskih odreda Donjeg Lapca, Mogorića, Vrepca, Visuća, Bruvna, Mazi-
na, Srba, Kaldrme, Nebljusa, Orašačkog Brda, Vakufa, Martin Broda,
Petrovca, Trubara, Grahova, Oštrelja, Crnog Luga i drugih mjesta i sela.

KONFERENCIJA JE ODRŽANA U DOMU KULTURE (bivšem činovničkom domu), a počela je oko 2 sata poslije podne. Otvorio ju je drug komandant brigade narodno-oslobodilačkih gerilskih odreda za Bosnu i Liku, koji je pozdravio sve prisutne delegate i zamolio ih da otvoreno i iskreno prikažu položaj na svojim frontovima, te da prikažu raspoloženje među borcima, kako u pitanju borbe protiv ustaša tako i u pitanju borbe protiv Talijana. Zatim je izabran pretsjednik konferencije i to drug delegat Centralnog odbora narodno-oslobodilačkog pokreta iz Beograda. On je donio delegatima pozdrave beogradskog Centralnog odbora za narodno oslobođenje-i poruku drugova iz Srbije koji se tamo odlučno bore protiv njemačkih okupatora i domaćih izdajica. Ujedom je izjavio da je BEOGRADSKI CENTRALNI ODBOR potvrdio ovaj ŠTAB brigade Narodnooslobodilačkih odreda. . .⁹
Gerilac, br. 6, 6. septembar 1941.

J. B. TITO RADU KONCARU I VLADU POPOVIĆU O INICIJATIVI ZA STVARANJE NARODNOG KOMITETA OSLOBOĐENJA

Sredinom avgusta 1941.

... Dalje, sa razvitkom narodnog ustanka, s jedne strane, i pokušajem neprijatelja da prikaže taj pokret kao čisto komunističku stvar, s druge, nameće nam se pitanje stvaranja — i to što prije — jednog Narodnog komiteta oslobođenja, u koji bi ušli predstavnici demokratskih struja Srbije, Hrvatske i Slovenije, zajedno sa našim ljudima. To bi bila neke vrste narodna vlada koja bi izdala svoj proglas narodu i pozvala ga u borbu. Mi već imamo takve ljude, i to vrlo poznate i popularne. Ostaje još da vi pridobijete HSS-ovce, može biti i Šime Balen i neki drugi. Trebalo bi oko tri-četiri iz Hrvatske i dva iz Slovenije, četiri iz Srbije i dva iz Crne Gore. Izvršite tu stvar hitno, a isto dostavite i Sloveniji, i odmah nam javite rezultat. Razumije se da će svi ti ljudi morati ući u strogu nelegalnost i tako raditi. Molim vas da odmah stupite u kontakt sa ljudima koji dolaze u obzir. . .¹⁰

IAGKSKJ, Fond CK KPJ, 1941/5; Josip Broz Tito, *Sabrana djela*, 7,

⁹ Vojno-revolucionarno vijeće je dekretima imenovalo komesarijate za pojedine oblasti (industriju, saobraćaj, ishranu, itd.). Industrija je proglašena narodnom imovinom (svojinom). Kao viši organ vlasti izabrano je Narodnooslobodilačko vijeće **za oslobođene krajeve tromede Bosanske krajine, Like, Korduna i Kninske krajine**. Centar slobodne teritorije se nalazio u Drvaru („kuli oslobođenih krajeva ovog dijela Bosne“). Slobodna teritorija se u ustanku prostirala od Gračaca u Lici do Glamoča i Bosanskog Petrovca u Bosni, i Knina u Dalmaciji.

¹⁰ Iz inicijative CK KPJ se vidi da je najviše partijsko rukovodstvo pripremalo stvaranje jednog centralnog organa narodnooslobodilačkog pokreta za celu Jugoslaviju. Tom inicijativom, koja je ostala neostvarena, KPJ je i zvanično ispoljila svoj odnos prema Jugoslaviji kao zajedničkom okviru življenja i državi jugoslovenskih naroda. Težnja da se stvori jedno takvo reprezentativno telo svedočanstvo je samo za sebe koliko se KPJ trudila da onemogući propagandu unutrašnjih antikomunističkih snaga i spoljnih faktora da se u Jugoslaviji radi isključivo o komunističkoj zaveri. Pominjanje predstavnika demokratskih struja, kao potencijalnih članova ovog Komiteta, govori da je KPJ htela da da što širu i re-

J. B. TITO IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE O PRIPREMAMA ZA STVARANJE
NARODNOG KOMITETA OSLOBOĐENJA

23. avgusta 1941.

... Mi pripremamo stvaranje (Narodnog komiteta oslobođenja u koji će ući poznati predstavnici raznih demokratskih struja zajedno sa našim ljudima. To će biti neke vrste narodna centralna vlast. Izdaće svoj proglas narodu sa pozivom na opštu borbu. Imena ćemo kasnije javiti. Komitet će biti nelegalan.¹¹

IACKSKJ, Fond CK KPJ, 1941/3; Josip Broz Tito, n. d., 93—94.

PRVI DEKRET NARODNE VLASTI U OSLOBOĐENOM KRUPNJU

5. septembra 1941.

Prvi dekret nove vlasti u ovome mestu (Krupnju — B. P. i M. Z.) naređuje ukidanje svake druge stare vlasti. Ovim dekretom ukinuta je vlast sreskog načelstva, opštine i žandarmeri(j)ske stanice u Krupnju. Sreski sud, poreska uprava, katastarska sekcija obustavljaju rad do završetka naše oslobodilačke borbe. Dekret dalje naređuje zapisnički pregled imovine svih državnih nadležstava i konfiskaciju državnog novca kod poreske uprave i policijskih vlasti. Sem toga, dekret naređuje obrazovanje „Narodne straže“ kao izvršnog organa nove vlasti i čuvanja lične imovine i bezbednosti građana. Ova straža sastavljena je od ljudi iz partizanskog odreda zbog toga što su se u mestu pojavile krađe.¹² D. Dudić, *Dnevnik 1941*, Beograd, 136.

PROGLAS CENTRALNOG KOMITETA KP HRVATSKE PRISTALICAMA
HRVATSKE SELJAČKE STRANKE

5. septembra 1941.

Braćo!

Obraćamo Vam se u ovim teškim danima što ih proživljava naša domovina, svi narodi Jugoslavije, svi Slavenski narodi, čitavo čovječanstvo, u vrijeme kad je proteklo već pet mjeseci, što je vjekovni neprijatelj hrvatskog naroda okupirao našu zemlju i što po njemu postavljene marionete po njoj žare i pale. Na hiljade je nevinih ljudi izgubilo život. Zvijerski mučeni, bacani su ljudi, starci, žene i djeca živi u provalije po našem Velebitu, u naše rijeke. Najgori se ološ dočepao vlasti te oslanjajući se na bajunetu okupatorovi! — pljačka i hara po zemlji. Nitko nije siguran za svoj život, nitko nije siguran za svoju slobodu,

prezentativniju osnovu započetoj borbi. Stvaranjem ove „vlade“ („komiteta“) KPJ je nameravala da ojača koheziju („objedinjavanje“) Jugoslavije.

^u Kominterna se nije izjasnila o ovoj inicijativi, jer je vlada SSSR-a obnovila diplomatske odnose sa Jugoslovenskom vladom u izbeglištvu. KPJ je prekinula sa ovom inicijativom u tom času, ali je nije napustila o čemu govore dve naredne inicijative 1942. godine (u proleće) i u jesen 1942, od kojih će ova druga dovesti do stvaranja AVNOJ-a.

Dekret je donet na narodnom zboru a prisutnima ga je objasnio Miloš Minić, instruktor PK KPJ za Srbiju. Odbor radničke kontrole je samostalno upravljao Topionicom, uređajima i stambenim prostorom, organizovao poslove i donosio važne odluke u vezi sa radom za potrebe fronta.

nitko nije siguran za svoju imovinu Sve prirodno blago naše zemlje, svi plodovi našeg rada pljačkaju se nemilosrdno i predaju se fašističkim krvnicima, da bi se dulje održali, da bi još više naroda porobili, da bi nas još jače prignječili...

Danas se ne radi o ovom ili onom obliku političkog uređenja, danas se ne radi o pojedinačnim interesima ovih ili onih — danas se radi o oslobođenju hrvatskog naroda i svih naroda Jugoslavije od tuđinskog jarma, danas se radi o tome da protjeramo okupatore iz naše zemlje i osvojimo svoju nezavisnost i slobodu. . .

Bračo! Ne nasjedajte onima, koji Vam govore, kako „još nije vrijeme" za borbu, kako naša borba, „ništa ne odlučuje" i koji Vas nagovaraju da pristupite narodnim izdajicama. Na usta tih malodušnika, kukavica i izdajica govore agenti neprijatelja. Kada će nastupiti čas borbe, ako ne upravo sada, kad su „se protiv zakletog neprijatelja čovječanstva ujedinile sve napredne i slobodoljubive snage svijeta? Tko želi rasparčati snage naprednih i slobodoljubivih naroda, taj je u službi fašističkih okupatora i njihovih slugu, taj je neprijatelj naroda, jer fašizam želi da razjedini narodne snage te da pojedinačno lakše s njima obračuna.

Tačno je nadalje, da se „glavna bitka" bije na sovjetskoj fronti — sovjetski su narodi divovski dio borbe protiv fašizma preuzeli na sebe — ali ne zavređuje slobode onaj, koji si je želi dati pokloniti od drugoga. Neprijatelj Vas zove u svoje organizacije, jer mu gori tlo pod nogama. Svaki pristup ustašama znači izdaju narodne borbe, jer jača pozicije neprijatelja. Prezrite stoga sve ove malodušnike, kukavice i izdajice! Osudite one Vaše bivše funkcionere, koji Vas izdaše i protiv Vaše volje pristupiše ustašama. Vaše je mjesto u zajedničkoj borbi sa komunistima na strani našeg napaćenog naroda! Ujedinito čvrsto svoje snage u borbi, ostvarimo na djelu u svakom gradu, svakoj ulici, svakom preduzeću, svakom selu odbore Jedinstvenog narodnog oslobodilačkog fronta, koji će povesti sav narod u borbu! Pristupajte u narodne partizanske odrede! Dižite narodne ustanke! . . .¹³

F. Jelić-Butić, *Hrvatska seljačka stranka*, Zagreb, 1983, 298—300.

ODLUKA O KONSTITUISANJU SLOVENAČKOG NARODNOOSLOBODILACKOG ODBORA

Ljubljana, 16. septembra 1941.

Član 1. Vrhovni plenum Osvobodilne fronte slovenačkog naroda se konstituše u Slovenački narodnooslobodilački odbor.

Član 2. Za vreme oslobodilačke borbe Slovenački narodnooslobodilački odbor jeste jedini predstavnik, zastupnik, organizator i vođa slovenačkog naroda na čitavoj njegovoj teritoriji.

Svako organizovanje izvan okvira Osvobodilne fronte slovenačkog naroda za vreme tuđinske okupacije nanosi štetu borbi za narodno oslobođenje.

¹³ „Sredinski dio" HSS je posredno pomagao ustaški režim, suprotstavljajući se učešću hrvatskih seljaka u narodnooslobodilačkoj borbi. Upućena je poruka, koja je smatrana imperativnom, „ništa s komunistima". Svojim uticajem na selu HSS je dugo ometao proces diferencijacije i prelivanje hrvatskih masa na stranu narodnooslobodilačkog pokreta, naročito u Zagorju i Moslavini.

Clan 3. Ostvarujući slogu i jedinstvo naroda **Jugoslavije**, Siove-nački narodnooslobodilački odbor stupa u stalnu vezu sa sličnim pred-stavnicima ostalih naroda Jugoslavije.¹⁴

Slovenski poročevalec, br. 18, 20. septembar 1941. *Zbornik NOR*, tom VI, knj. 1, 75; S. Nešović, B. Petranović, n. d., 112—113.

OPŠTEJUGOSLOVENSKO SAVETOVANJE U STOLICAMA

Septembra 1941.

... Na savjetovanju su izišli na vidjelo mnogi nedostaci i pogreške. Ima sektaških pojava prema saveznicima u borbi, ili prema za sada neutralnim grupama četnika koje još nisu voljne da stupe u borbu, ali nam nisu neprijateljske. Sukob sa svim tim trupama mora se izbje-gavati. Takvima treba strpljivo objašnjavati potrebu jedinstva srpskog naroda u borbi protiv okupatora. Treba im objašnjavati da je baš sa-da čas za odlučnu borbu protiv neprijatelja srpskog naroda.

U pogledu međusobne povezanosti partizanskih odreda bilo je ta-kođer nedostataka. Ali to se nije osjećalo dok su naši odredi bili ma-lobrojni, dok nisu počeli preduzimati veće operacije itd. Sada su ti odredi narasli do krupnih jedinica i takva nepovezanost može postati fatalna ne samo za ishod borbe već i za sam opstanak odreda.

U nekim odredima disciplina je još slaba: ima još samovolje i raz-nih ispada. Te pojave su razumljive kada se ima u vidu da su u par-tizanske odrede došli ljudi koji uopće nisu bili vični vojnoj disciplini i životu. Uklanjanje tih nedostataka — to je zadatak političkih kome-sara i komandira. . .¹⁵

Bilten Vrhovnog štaba NOPOJ, 1. oktobar 1941, br. 7. i 8.

¹⁴ Treća sednica Plenuma održana je u Ljubljani u prisustvu 15 članova. Kao glavni referent na plenarnom skupu istupio je Boris Kidrič. U vreme zasa-danja terenski odbori Osvobodilne fronte Slovenije su već bili dobili neka obe-džja organa vlasti. Vrhovni odbor OF se preimenovao u Slovenački narodnooslo-bodilački odbor (SNOO). Po Odluci SNOO slovenački partizanski odredi su se uključivali u Narodnooslobodilačke odrede Jugoslavije. Osvobodilna fronta je na taj način postala atipična organizacija: politička, ali i organ vlasti. Imala je koa-licioni karakter u vrhu organizacije, dok u terenskim odborima nije bilo stranač-kog razlikovanja. Nezavisno od njene koalicione strukture u Izvršnom odboru Osvobodilne fronte, KP Slovenije je držala ključne funkcije u svojim rukama (vojsku, obaveštajnu službu i agitaciju i propagandu).

¹⁵ CK KPJ (Politbiro) je rešio 31. avgusta 1941. da sazove opštejugosloven-sko savetovanje na oslobođenoj teritoriji na kome bi se analiziralo dotadašnje iskustvo i donele odgovarajuće odluke od značaja za dalji razvitak ustanka. J. B. Tito, A. Ranković, I. Milutinović i Ivo Lola Ribar su prethodno napustili Beograd i izašli na slobodnu teritoriju. Savetovanje je održano 26. septembra (po M. Leko-viću 27. septembra 1941) u Stolicama, zaseoku kod Krupnja. Savetovanju su pri-sustvovali delegati iz cele Jugoslavije sem iz Crne Gore i Makedonije. Donete su odluke o organizovanju partizanske vojske (na čete, bataljone, partizanske odre-de i u slučaju potrebe na grupe odreda). Glavni štab NOPOJ, formiran 27. juna 1941, preimenovan je u Vrhovni štab NOPOJ. Odlučeno je da se formiraju glavni štabovi u onim jugoslovenskim zemljama i pokrajinama u kojima još nisu bili stvoreni. Pomenuta odluka je od značaja za razvoj jugoslovenskog federalizma anticipirajući u oblasti vojne organizacije izgled budućeg uređenja. Rukovodstvo ustanka je nastavilo da teži sporazumu sa četnicima D. Mihailovića u antifašističkoj borbi, iako je na sastanku u Struganiku (19. septembra 1941) četnički vođa ostao pri svojoj tezi da je za borbu protiv okupatora prerano. Re-šens> je da se sprovede organizaciono ujedinjavanje narodnooslobodilačkih odbo-ra. U Stolicama nije održana sednica CK KPJ, iako se na to u vreme saziva ra-čunalo, s obzirom na to da je u radu savetovanja učestvovalo svega 9 članova partijskog rukovodstva izabranih na Petoj zemaljskoj konferenciji KPJ.

ČLANAK EDVARDA KARDELJA — NARODNOOSLOBODILAČKI
ODBORI MORAJU POSTATI ISTINSKI PRIVREMENI NOSIOCI
NARODNE VLASTI

Oktobra 1941.

. . . Narodno oslobodilački odbori nemaju danas još svuda karakter nosioca vlasti, ali ga oni moraju dobiti. Oni danas jesu stvarno nosioci vlasti, istina privremeni nosioci. Jer, njihova je dužnost da vrše tu funkciju u interesu narodnooslobodilačke borbe, do našeg oslobođenja, do trenutka kada će, po proterivanju okupatora iz naše zemlje, moći da se pređe na posao organizovanja državne uprave.

Zadatak narodno-oslobodilačkih odbora je veoma složen i raznovrstan. On obuhvata sve funkcije vlasti na datom području, izuzev one koje su u ratno doba kompetencija, vojne uprave. Dužnost je ovih odbora:

1. — da organizuju aktivnost celog naroda, tako da bi se našim borcima na frontu obezbedilo sve što je potrebno. U toj svojoj aktivnosti odbori će usko saradivati sa štabovima naših odreda;

2. — da obezbede red u pozadini, da ga održavaju uz pomoć svojih narodnih straža, i da vode borbu protiv svih pojava pljačke, razbojništva, špekulacije, aktivnosti pete kolone, itd.;

3. — da organizuju snabdevanje i ishranu stanovništva, a naročito siromašnih slojeva i nezbrinutih porodica naših boraca; da organizuju što pravilniji razvoj privrednog života, trgovine, saobraćaja (sem onog koji je direktno pod kontrolom oružanih snaga) itd. u interesu fronta;

4 — da svim svojim sredstvima učvršćuju vezu fronta i pozadine, vezu celog naroda sa njegovim borcima, kao osnovnu garantiju pobe...¹⁶

Borba, 19. oktobar 1941.

TITO O OBRAZOVANJU CENTRALNOG ODBORA
ZA OSLOBODENU TERITORIJU

Položaj, 16. novembra 1941.

Štabu Komande Južnog fronta

Jagodina.

Primili smo vaše pismo od 15. XI na koje vam odgovaramo: Slažemo se sa vama da u te dve opštine koje vi označavate vašim pismom te stvaramo neke naše partizanske vlasti, već narodno-oslobodilačke odbore koji vrše civilnu vlast. Mi nastojimo da u takve odbore uđu predstavnici svih političkih struja zajedno sa nama, osim poznatih petokonaša. Mi bi vam preporučili da u tim opštinama stvorite kakvu kakvu civilnu vlast, bilo zajedno sa nama, bilo sami, koja bi bila po-tezana sa Centralnim odborom za čitavu oslobođenu teritoriju koji je

¹⁸ Kardeljov članak, objavljen u „Borbi“, imao je direktivan karakter. U njemu su razrađeni stavovi i odluke koje je savetovanje usvojilo o razvoju narodne vlasti, odnosno narodnooslobodilačkih odbora. N00 su tretirani kao van-Jartijske organizacije i privremeni organi vlasti. Ova poslednja kvalifikacija zarzala se sve do donošenja Krajijskih (Krajijskih, Septembarskih) propisa septembra 1942.

sada stvoren u Užicu i u koga ulaze predstavnici raznih političkih struja. Mi ćemo sa naše strane narediti da drugovi obustave do daljnjega stvaranje i tih odbora kako ne bi došlo do nesuglasice između vaših i naših ljudi.

Smrt fašizmu — sloboda narodu.

Tito¹⁷

(M. P.)

Muzej Titovo Užice (neregistrovano)

ODLUKA IOOF DA SE OBELEŽI 1. DECEMBAR 1941.

22. novembra 1941.

SLOVENCII!

Da manifestira slogo in enotnost narodov Jugoslavije, ki se z oboroženo pestjo boriyo proti tujčevemu fašističnemu in imperialističnemu jarmu, narodov, ki jih danes občuduje ves svobodoljubni svet, je Osvobodilna fronta.

1. december, državni praznik Jugoslavije, se proslavi tuđi letos.

Ko Osvobodilna fronta slovenskega naroda to odloča, jasno izjavlja, da se v naši svobodni bodočnosti ne sme nikoli več ponoviti stanje, ki je prejšnja leta narodom Jugoslavije in delovnim slojem preprečevalo, da bi mogli z vso islcrenostjo sodelovati v proslavi 1. decembra, stanje, ki je konce konca upropastilo samo Jugoslavijo. Osvobodilna fronta slovenskega naroda bo s slovensko narodno osvoboditvijo zajamčila slovenskemu narodu vse pravice, ki jih terjaja slovenska narodna individualnost. Z uvedbo dosledne ljudske demokracije bo slovenskemu narodu zajamčila vse njegove človeške pravice.

S pozivom, da Slovenci proslavimo 1. december v znaku globoke in borbene solidarnosti s svojimi brati na jugu, v znaku zaostrenega boja proti fašističnim zatiralcem, pa tudi v zavesti, da morajo iz naših slovenskih žrtev zrasti vse naše slovenske narodne in ljudske pravice,

odreja Izvršni odbor OF:

dne 1. decembra ne sme biti med 7. in 8. uro zvečer noben Slovence niti na ulici niti v gledališču ali kinu niti v javnem lokaluu. Vsakogar, ki bi kršil to odredbo, bo slovenski narod smatral za izdajalca.

Živela sloga in enotnost narodov Jugoslavije!

¹⁷ U vreme Stolice, i posle, pomišljalo se na stvaranje „jednog centralnog NOO“ za celu oslobođenu teritoriju. „Zato su se“, piše V. Glišić, „pored Tita i Karelja, zalagali Ivan Milutinović i Sreten Žujović iz Užica, ali je Tito poručivao iz Tolisavca da će se o stvaranju Glavnog NOO „doneti konačno rešenje“ kad on stigne u Užice“. (V. Glišić. *Vžička republika*, Beograd, 1986, 126—127) Namera je bila da se na slobodnu teritoriju izvedu ugledni javni radnici i naučnici, profesori Siniša Stanković i Đorđe Tasić, dr Ivan Ribar i dr Dragoljub Jovanović. Članovi Glavnog narodnooslobodilačkog odbora Srbije imenovani su odlukom CK KPJ novembra 1941. Predsednik odbora je bio Dragojlo Dudić, koji je istovremeno imao resor poljoprivrede, a sekretar je bio Petar Stambolić. Iz napred navedenog dokumenta se vidi da je Centralni odbor za oslobođenu teritoriju postojao 16. novembra 1941. J. B. Tito se obraća „Štabu Komande Južnog fronta“ u Jagodini (reć je o selu Jagodnji, blizu Višegrada), u stvari, četničkom štabu, koji je saradivao s partizanskim snagama, što se vidi iz analize teksta (da ne stvaramo „neke naše partizanske vlasti“, da ne dođe do „nesuglasice između vaših i naših ljudi“, itd.).

Slovenski poročevalec, 22. novembra 1941.

OKRUŽNICA BR. 4 CENTRALNOG KOMITETA KPH

6. decembra 1941.

I

CK je u okružnici br. 3 objasnio partijsku liniju i istakao nužnost upornog rada na stvaranju Narodnooslobodilačke fronte i njenih rukovodećih organa narodnooslobodilačkih odbora.

Dosadašnji uspjesi po toj liniji partijskog rada još uvijek ne zadovoljavaju. On se odvija i odviše sporo i na uskoj sektaškoj osnovi. Glavni uzroci slabih rezultata u stvaranju Narodnooslobodilačke fronte nalaze se u skretanju s partijske linije, njenom nerazumijevanju i nedovoljnoj odlučnosti u njenom provođenju u život. Neke organizacije i drugovi prave ove pogreške u borbi za stvaranje Narodnooslobodilačke fronte.

Prvo: Oni nisu mobilizirali sve partijske snage (komitete, aktive, organizacije i simpatizere) u borbi za stvaranje Narodnooslobodilačke fronte kako je to naglašeno u okružnici br. 3, nego su tom radu posvetili vrlo malo pažnje i odredili svega nekoliko pojedinaca kojima su stavili u zadatak stvaranje Narodnooslobodilačkog fronta.

Drugo: Mjesto da rad i borbu za stvaranje Narodnooslobodilačkog fronta postave na najširu osnovu i da rade na pridobivanju širokih masa, pristalica raznih stranaka, a osobito pristalica HSS-a, za Narodnooslobodilački front, neke se organizacije i drugovi ograničavaju na jalove razgovore sa pojedinim predstavnicima HSS-a i drugih stranaka. To je sektaštvo vrlo štetno i opasno, osobito kad se zna da dio vodstva HSS-a sprečava stvaranje Narodnooslobodilačkog fronta, propovijeda pasivnost i koči svaku borbu protiv fašističkog okupatora i njegovih ustaških slugu.

Težište rada i borbe za stvaranje Narodnooslobodilačkog fronta mora biti u masama (rad odozdo), ali se ne smije zapustiti ni rad na pridobivanju predstavnika raznih stranaka i grupa (rad odozgo). Rad odozdo i odozgo treba kombinirati s borbom protiv protivnika i neprijatelja Narodnooslobodilačkog fronta i bremzera Narodnooslobodilačke borbe. Narodnim se masama mora uporno i neprekidno objašnjavati štetna uloga ovih vođa i predstavnika raznih stranaka i grupa, koji propovijedaju mir i pasivnost, i time pomažu ugnjetaće našeg naroda: fašističke okupatore i ustašku bandu.

Treće: U mnogo se slučajeva rad na stvaranju Narodnooslobodilačkog fronta ograničava na uspostavljanje labavih veza s pojedinim pristalicama raznih stranaka i grupa, ali se te veze ne proširuju i organizaciono ne učvršćuju.

Četvrto: Postojeći narodnooslobodilački odbori nisu postali borbeni rukovodeći organi narodnooslobodilačke borbe, jer im naši drugovi

¹⁸ Proslavu 1. decembra 1918. u Sloveniji CK KPJ (Tito) je ocenjivao kao dokaz da CK KP Slovenije nije uspeo da suzbije velikosrpske elemente. Slične ideje su se nalazile i u pismu Vrhovnog štaba Izvršnom odboru OF slovenačkog naroda.

nisu postavili konkretne zadatke, nisu im objasnili njihovu ulogu i uputili u pravilan rad. . ,¹⁰

Zbornik NOR, tom V, 2, 109—115.

TEMELJNE TACKE OF

1. januara 1942.

1. Protiv okupatora treba vršiti nemilosrdnu oružanu akciju.
2. Ta akcija predstavlja polaznu tačku oslobođenja i ujedinjenja svih Slovenaca.
3. Stojeći na stanovištu prirodne i sudbinske zajednice jugoslovenskih naroda, Osvobodilna fronta ne priznaje cepanje Jugoslavije i svim silama radi na slozi i jedinstvu naroda Jugoslavije. Ujedno teži povezanosti slovenskih naroda pod vođstvom velikog ruskog naroda, na osnovu prava svakog naroda na samoopredeljenje.
4. Oslobođilačkom akcijom i aktivizacijom slovenačkih masa, Osvobodilna fronta preinačuje slovenački narodni karakter. Slovenačke narodne mase, koje se bore za svoja narodna i čovečja prava, stvaraju novi lik aktivnog slovenačkog čoveka.
5. Sve grupe, koje sudeluju u Osvobodilnoj fronti, obavezale su se na lojalnost u međusobnim odnosima.
6. Posle narodnog oslobođenja vlast na slovenačkoj teritoriji preuzeće Osvobodilna fronta slovenačkog naroda kao celina.
7. Posle narodnog oslobođenja, Osvobodilna fronta će uvesti doslednu narodnu demokratiju. Sva pitanja koja prevazilaze okvir narodnog oslobođenja rešavaće se na dosledan narodnodemokratski način.

S obzirom na slovenačke narodne potrebe i s obzirom na činjenicu što se približuje vreme našeg narodnog oslobođenja, Osvobodilna fronta slovenačkog naroda dodaje svojim temeljnim tačkama i sledeće dve tačke:

¹⁹ CK KP Hrvatske je radio na stvaranju „jedinственe narodnooslobodilačke fronte“, ali je do njenog organizacionog formiranja došlo tek maja 1944. U istoriografiji o tome postoje i sporna mišljenja, ali mi prihvatamo ona gledišta koja polaze od shvatanja da se do tada o JNOF ne može govoriti sa stanovišta organizacije, ali može kao o strateškoj platformi narodnooslobodilačkog pokreta. Neki istraživači (D. Živković) s pravom nazivaju JNOF u to vreme imaginarnom organizacijom. Ometanju razgorevanja narodnooslobodilačke borbe u Hrvatskoj najviše je doprineo Vlatko Maček, svojom separatističkom izjavom 10. aprila 1941, strategijom čekanja i upozorenjima članstvu HSS da ne saraduje s komunistima. Na drugoj strani, budući da su ga ustaše konfirirale u Kupincu, a jedno vreme i zatvorile u Jasenovcu, oko Mačeka su njegove pristalice stvarale oreol antifasiste. Njegova pasivna politika, u stvari, služila je ustašama. U nekim izveštajima iz zemlje, upućenim Jugoslovenskoj vladi u izbeglištvu, Maček se označava kao politički prvak koji se drži „jugoslovenski“, što nije bilo tačno. Maček je bio pod ustaškim nadzorom, ali je imao mogućnosti da raznim kanalima opšti sa delom prvaka HSS. On ni jednom rečju nije osudio držanje desničarskih (ustaških) prvaka HSS koji su prešli na stranu NDH i ušli u njen politički i diplomatski aparat. Politika Mačeka i „sredinskog dijela“ HSS počivala je na strategiji čekanja i ni u čemu se nije razlikovala od Mihailovićeve strategije. Zagrebački centar HSS (A. Košutić, I. Pernar i drugi) ostao je krajnje pasivan. Britanci su u toj fazi rata ohsačali pažnju isključivo na četnike. HSS je došla u centar njihove pažnje mnogo kasnije (od jeseni 1943). HSS nije imala svoje oružane odrede, iako je takvih dezinformacija bilo u štampi zapadnih saveznika. U strateškim preokupacijama „sredinskog dijela“ HSS nalazili su se domobrani.

8. U skladu sa svečanim izjavama Churchila, Roosevelta i Staljina slovenački narod će posle svog narodnog oslobođenja, sam odlučivati unutrašnjem uređenju Ujedinjene Slovenije i o svojim spoljnim odnosima. Osvobodilna fronta će ovo elementarno pravo slovenačkog naroda sprovesti i braniti svim sredstvima.

9. Na slovenačkoj teritoriji Narodna vojska raste iz Slovenačkih narodnooslobodilačkih partizanskih odreda i Narodne zaštite, u koje pozivaju svi svesni Slovenci.

Mova godina 1942.

POLITIČKI ODBOR OF
IZVRSNI ODBOR OF
SNOO²⁰

Slovenski poročevalec, 8. novembar 1941; 6. januar 1942.

²⁰ Prvih sedam tačaka objavljene su 1. januara 1942. u „Slovenskom poročevalecu“ od 8. novembra 1941, a poslednje dve (osma i deveta) u broju od 6. januara 12. godine.